

УДК 184.132

О. Ю. Літінська,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

«АЙДЗУЦІ» У ПОВСЯКДЕННОМУ СПІЛКУВАННІ ЯПОНЦІВ ТА ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Стаття присвячена проблемі інтерпретації айдзуці, розглядаються типові ситуації вживання айдзуці у діалозі між співрозмовниками-носіями японської мови, порівнюються основні засади ввічливого діалогу в японській та європейській культурі, надається класифікація айдзуці за типами комунікативних ситуацій та інтерпретація явища айдзуці у контексті японської культури омоіярі.

Ключові слова: айдзуці, омоіярі, японська комунікативна поведінка, ввічливість, міжкультурна комунікація.

«AIZUCHI» IN JAPANESE DAILY CONVERSATION, THE PROBLEM OF INTERCULTURAL DIALOGUE

The article deals with study aizuchi in daily conversation of native Japanese speakers. The purpose of the present article is to investigate similarities and differences in the listening behaviors in Japanese and Western culture, focusing on the production of aizuchi. The term aizuchi is defined as a short verbal utterance that is produced in response to the primary speaker's speech in Japanese. The article considers typical situations of use aizuchi in the dialogue between the interlocutors who are native Japanese speakers and compares the basic principles of respectful dialogue in the Japanese and Western culture. The functions of aizuchi were categorized into four groups, and communicative situation of each was analyzed, focusing on issue of the trigger-words. In the broad socio-linguistic context aizuchi it is one of the Japanese patterns of behavior which is connected with more complicated pattern of world view point, focusing on the idea of the highest value of empathy in social interaction. Thus, aizuchi can be put in the context of omoiyari in Japanese culture.

As long as speaker use aizuchi in conversation, he (or she) is the part of common social agreement about value of idea not to hurt feelings of another person and it shows belongingness to the same group. That's why we have pay attention to this «little» but so important words.

Key words: aizuchi, omoiyari, Japanese communicative behavior, politeness, intercultural communication.

«АЙДЗУТИ» В ПОВСЕДНЕВНОМ ОБЩЕНИИ ЯПОНЦЕВ И ПРОБЛЕМА МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА

В статье рассматривается проблема интерпретации айдзути, рассматриваются типичные ситуации употребления айдзути в диалоге между собеседниками-носителями японского языка, сравниваются основные принципы

ведення вельжового діалогу в японської та європейської культурі, пропонується класифікація айдзуті по типах комунікативних ситуацій та інтерпретація явлення айдзуті в контексті японської культури омоїярі.

Ключеві слова: айдзуті, омоїярі, японське комунікативне поведіння, вельжовість, міжкультурна комунікація.

Комунікативна культура японців, зокрема правила ведення діалогу, відрізняються від західних уявлень про ввічливу поведінку співрозмовників. У японській культурі є цілий ряд комунікативних (вербальних і невербальних) прийомів, які відсутні в європейських мовах. Це можуть бути поклони, кивки, вигуки. Для міжкультурної комунікації найбільший інтерес представляють комунікативні патерни, які присутні і в японській мові, і в більшості європейських мов (в тому числі і в українській мові), але їх інтерпретація докорінно відрізняється. Наприклад, стратегії слухання і поведінка слухача в діалозі. Для західної людини неприйнятними і неввічливими вважаються спроби перебивати або говорити одночасно з співрозмовником, але в японській культурі, навпаки, ознакою гарних манер є постійне «підтакування» і активна участь слухача в розмові. Таке явище в японській комунікативній культурі називається айдзуті.

Концепція айдзуті знаходиться в тісному переплетенні з більш широким поняттям, яке характеризує японську культуру – поняттям «омоїярі». Омоїярі – це складний комплекс уявлень японця про світ і своє місце в ньому, ядром якого є людяність, моральна зрілість, бажання виявляти повагу і отримувати знаки поваги у відповідь. Це здатність і бажання розуміти і співчувати іншій людині, розділяти з нею будь-які емоції, як позитивні, так і негативні. Розуміння емпатії в європейській і японській культурі значно різняться. Метою омоїярі є турбота про іншу людину у всіх можливих аспектах і передбачення її бажань і потреб. У європейській культурі подібну турботу визнали б занадто нав'язливою або такою, що позбавляє іншу людину права вибору. Типовим прикладом прояву омоїярі є турбота про іноземців, які заблукали або просто виглядають такими на вулицях японських міст. Хто-небудь з перехожих обов'язково запропонує свою допомогу до того, як пролунає прохання про неї. В європейському місті ніхто не буде порушувати особистий простір людини до того, як вона не висловить потребу отримати допомогу.

У японській культурі омоїярі також супроводжується суворим табу на мейваку – заповідання неприємностей, проблем іншому. В гармонії цих культурних концепцій і криється зародок того, що прийнято називати японською ввічливістю. Розумінням почуттів і бажань іншої людини без заповідання йому проблем. У повсякденній поведінці омоїярі часто проявляється як «енрьоу» – стримування себе, самообмеження на благо групи. Енрьоу означає, що в будь-якій ситуації, не можна заповідати біль або страждання іншій людині. У тілесної культури яскравим прикладом енрьоу є традиційна поза для сидіння – сейдза. Вона вкрай незручна – людина сидить на своїх п'ятах, підігнувши під себе ноги, але в сейдза людина займає дуже мало місця і не заважає іншим. У комунікативній культурі омоїярі знаходить своє вираження в айдзуті – постійному нагадуванні співрозмовнику, що він не самотній у діалозі.

Мета, яку ми ставимо перед собою в цій статті, – це співвіднесення патернів поведінки слухача в японській і західній культурі, огляд мовних засобів, за допомогою яких здійснюється активне слухання в японському діалозі (айдзуті), визначення айдзуті як засобу для демонстрації симпатії і емоційної участі у розмові і, як наслідок, приналежності до одного і того ж культурного середовища. **Актуальність** дослідження зумовлена активізацією процесів міжкультурної комунікації між Японією і Україною і, як наслідок, необхідністю підготовки висококваліфікованих перекладачів, які не тільки володіють мовою на високому рівні, а також ознайомлені з особливостями японської комунікативної культури. Обізнаність в цій царині вирішує важливу **практичну** проблему: запобігає виникненню непорозумінь і конфліктів під час спілкування з японцями. Явище «айдзуті» в різні часи досліджувалося багатьма лінгвістами: Мідзутані (1982) Сугіто (1989), Уєнода (1999), Міядзакі (2002), Маруяма (2005), Аллатов (2008), Горохова (2011), Фісенко (2007) Ханзава (2012) та ін., В українській японістиці темі айдзуті присвячена стаття Бондарчук (2012). У статті ми пропонуємо розрізнити чотири типові ситуації вживання айдзуті. Це ситуація згоди, незгоди, незрозуміння і емоційного відгуку на отриману інформацію, також ми приділяємо особливу увагу слову-тригеру, за яким, як правило, слідує відлуння – айдзуті. Цей аспект, наскільки нам відомо, раніше не досліджувався. Таким чином, дана стаття не позбавлена певної **новизни**. Матеріали, викладені в роботі, можуть бути використані на заняттях з японської мови, а також в рамках курсів «Країнознавство» і «Міжкультурна комунікація» в вищих навчальних закладах України.

В японській мові термін айдзуті використовується для позначення коротких фраз-відгуків, які вимовляє слухач в процесі спілкування. Айдзуті це «фідбек» – сигнал про уважне вслухання в слова співрозмовника. Феномен айдзуті починає активно досліджуватися в вісімдесяти роки минулого століття. Саме слово айдзуті (相槌) в японській мові фігурує не тільки як термін мовознавства, а ще й як слово повсякденного спілкування. Це свідчить про поширення айдзуті і про те, що вживання цих фраз є загальноприйнятою нормою. Спочатку, слово 相槌 використовувалося ковалями і позначало удари молотом (槌) підмайстра в перервах між ударами основного молота майстра. Підмайстер мав дуже точно вибрати момент для удару і працювати у одному ритмі з основним молотом.

Термін айдзуті часто можна зустріти не тільки в спеціальних роботах з лінгвістики, але й у популярних посібниках, присвячених хорошим манерам: наприклад, в книзі «Манери і правила елегантної мови» (Manners and How to Speak Elegantly, Sumitomo, 2000) айдзуті присвячені наступні розділи: «Як бути хорошим слухачем» та «Манера мовлення, яка залишає гарне враження». Сумімото приділяє особливу увагу вдалому вибору часу для вимови айдзуті і особливому почуттю міри, якому повинен слідувати японець, щоб правильно і ввічливо «перебивати» співрозмовника. Таким чином, ми можемо вказати одну з основних рис діалогу в японській культурі – це розуміння розмови, як роботи основного і зустрічного «молота» або роботи (розмови) в одному, ідеально узгодженому ритмі.

Як правило, айдзуті це різні короткі слова та словосполучення: hai, ee, un (так), nahuhodo (а й справді!), so: desu ne (само так, а такої ж думки), so: desu ka (та Ви що! Дійсно так?), honto:, honto:ni (дійсно, правда, на-справді) та інші. Крім того, айдзуті можуть звучати як «відлуння». Така репліка у відповідь буде складатися з іменника, іменникової дієслівної зв'язки (desu) та питального слова (ka) у ситуації, коли один зі співрозмовників підтверджує своє розуміння суті сказаного. Наприклад: A: Musuko san wa itsu kuni he o-kaeri ni narimasuka? (Коли Ваш син повертається до Японії?). B: Raigetsu desu. (Наступного місяця). A: Raigetsu desuka? (Наступного місяця, он як!) [2, с. 130].

Найчастіше айдзуті зустрічаються у вільному типі дискурсу, коли співрозмовники обговорюють звичайну тему і використовують нейтрально-ввічливий або простий стиль мовлення. Повсякденному діалогу притаманні: un (так), un un (так-так), so: (так), so:so: (так-так), so: da ne (дійсно), so: nan da yo (дійсно так), honto honto (правда-правда), nahuhodo (дійсно!), yarrari (само так!) та ін. [2, с. 131].

Також досить часто в вільному типі дискурсу співрозмовники міняються ролями: слухач стає мовцем, а мовець – слухачем. У випадку, коли дискурс обмежений, наприклад, певною метою, яка заздалегідь поставлена перед співрозмовни-

ками, частота появи «айдзудзі» скорочується, але, якщо в дискурсі з'являється особистісний або емоційно забарвлений компонент, це, в переважній більшості випадків, спровокує вживання «айдзудзі». Співрозмовник сигналізує про свою зацікавленість, симпатію або здивування. Таким чином, фрази-відгуки в японському діалозі, є культурною нормою і потрапляють в категорію комунікативних очікувань японця і як ознака важливої, гідної поведінки співрозмовника. Якщо це очікування не справджується, наприклад, у випадку, коли співрозмовник – іноземець і не знає про комунікативну норму айдзудзі, мовець може перестати спілкуватись ним і продовжити звертатися тільки до японців або до тих співрозмовників, які активно беруть участь в загальному ритмі діалогу. Нерідко через те, що фрази-відгуки в західній культурі віднесені до комунікативних табу і марковані як приклади неввічливої поведінки, а в японському діалозі навпаки – є правилом гарного тону, виникають ситуації непорозуміння або навіть конфлікти. Іноземці, зіткнувшись з тим, що японці не схильні підтримувати бесіду з людиною, яка ніяк не сигналізує про уважне слухання, можуть сприйняти цю відмову як дискримінацію.

В. М. Алпатов робить акцент на необхідності отримувати підтримку з боку співрозмовника в японському діалозі. Співрозмовник не може залишатися байдужим до свого партнера. Айдзудзі сигналізує не тільки про емоційну залученість в діалог, про симпатію до співрозмовника, але також є запрошенням продовжити розмову. У зв'язку з цим, айдзудзі часто неправильно інтерпретується іноземцями. Наприклад, слово «hai» значить «так» як відповідь на питання, але в якості айдзудзі є знаком розуміння і зацікавленості слухача; однак його можуть помилково зрозуміти як згоду [1, с. 139–141].

Айдзудзі – це відгук і він не виникає на порожньому місці. Співрозмовник за допомогою різних прийомів сигналізує про необхідність отримати підтримку в діалозі. Істотною відмінністю айдзудзі від інших типів вигуків є наявність сигналу від мовця про те, що йому потрібна підтримка: айдзудзі функціонує саме як взаємодія мовця і слухача. У вихідній репліці має бути позначене слово-тригер, відгуком на яке і буде айдзудзі.

Розглянемо кілька прикладів, в яких слово-тригер супроводжується відгуком і типові ситуації, коли використовується та чи інша група айдзудзі. Тут і далі переклад наш:

(1) A: *XX kara kitan desu ka?* (Ти приїхав з XX?) / B: *hai* (Так) [4, с. 55].

У прикладі (1) мовець сигналізує про те, що поставив запитання і чекає відгуку, за допомогою часточки «ка», яка додана в кінці речення. Це питання і відповідь-відлуння hai, ми перекладаємо як «так», «так, це правда», але, тим не менш, ми можемо віднести цей випадок до айдзудзі, оскільки є слово-тригер і відгук на нього.

(2) A: *Ima wa kekkoō totteru? Kyōoiku gairon toka.* (Ти береш (цей предмет)? Це щось типу введення до педагогіки.

B: *un* (так) [4, с. 55].

У прикладі (2) немає часточки «ка», тут тригером для відповіді є інтонація: *Ima wa kekkoō totteru* ↑. Відгук-айдзудзі «un», який можна перекласти, як «так» в неформальному стилі спілкування.

(3) A: *tuscha mijikai sukaato da yone?* (Дуже коротка спідниця, правда?)

B: *soo* (так) [4, с. 56].

(4) A: *ta korekara damon ne ichinen nara.* (Тобі зараз нелегко. Це тому, що ти новенький.)

B: *soodesu ne* (так воно і є) [4, с. 56].

Тригером у прикладах (3) і (4) є прикінцеві частки «yone» і «ne», які вказують на очікування згоди з висловленою вище інформацією. Відгуки-айдзудзі: *soo* (так) і *soodesu ne* (так воно і є). В цілому, ми можемо охарактеризувати ці питання як «риторичні», тобто під виглядом питання ховається твердження, а комунікативною метою висловлювання не є отримання нової інформації, а одержання схвалення, підтримки і підтвердження висловленої думки. Справжнє питання і питання як тригер відгуку-підтвердження, як правило, розрізняються за контекстом. Для цієї групи айдзудзі типовою ситуацією вживання є схвалення. Для нейтрально-ввічливого мовлення у цьому контексті характерні такі айдзудзі: *hai*, *ee* (так), *ee, ee* (так-так), *so: desu ne* (саме так), *watashi mo so: omoimasu* (я теж так думаю), *motto mo desu* (це резонно). Повсякденному діалогу притаманні: *un* (так), *un un* (так-так), *so: (так), so:so: (так-так), so: da ne* (дійсно), *so: nan da yo* (дійсно так), *honto honto* (правда-правда), *naruhodo* (дійсно!), *yarrai* (саме так!) та ін. [2, с. 131].

Ще однією типовою ситуацією вживання айдзудзі є ситуація подиву, який співрозмовник відчуває з приводу почутого.

(5) A: *nanka cheen ten dattara too honto minna sugu yamechau gurai=*

(Якщо це мережевий ресторан, то всі швидко звільняються=)

B: _____

A: *=kitsusugi te, kojīn keeee dattara, yūzūu kikushi, ii no kana tte kanji ga shimasu.*

(=дуже суворо (правила), а якщо це приватний ресторан, там – більш лояльні, думаю, це непоганий варіант.)

B: *soo nan da* (що, правда?) _____ [4, с. 80].

У прикладі (5) співрозмовник А використовує конструкцію з суфіксом *sugū*, який позначає надмірність дії або якості з негативним емоційним відтінком. Емоційна компонента повідомлення є тригером для відгуку-айдзудзі: співрозмовник також відчуває необхідність емоційно підтримати свого співрозмовника, а також висловити своє ставлення до почутого, в даному випадку – здивування.

У прикладі (6) представлена ситуація непорозуміння між співрозмовниками і айдзудзі сигналізує про те, що співрозмовник не зовсім розуміє, про що йде мова, але відчуває емоційне залучення до розмови і не хоче відкрито висловити своє нерозуміння. До таких комунікативних ситуацій, що особливо часто виникають у ситуації міжкультурного спілкування, слід проявляти підвищену увагу і реагувати відповідним до етикету чином.

(6) (А дізнався, що В знає школу X)

A: *a shitte masu?* (а, так ти знаєш?)

B: *X* (назва школи) *shitteru senpai mo.* *Y* (ім'я студента) *toka*

I старшокласників з *X* (назва школи) *знаю, наприклад, Y* (ім'я студента)

A: _____ *a* (зм...)

B: *ima sannen see no hito dakedo* (вони зараз у третьому класі)

A: *a* (зм...) *aa* (правда?) *a* (а?) [4, с. 81].

У цьому діалозі А, ніби не хоче зізнатись В у своєму незнанні, і не говорить прямо, що йому, як ініціатору діалогу, не відома інформація, якою володіє В.

У ситуації незгоди замість прямого заперечення для японця також кращим є вирішення цієї ситуації за допомогою «айдзудзі».

(7) A: *sorede jagaimo o yaite, sono ue ni bataa o nokkerun dakedo,*

(а потім, на печену картоплю зверху кладуть масло і...)

B: _____ *hai* (саме так) _____ *hai* (правильно)

A: *shio kara* (.) *tsukete tabenai deshoo*

(солону рибу (морепродукти) (.), ніхто ж не їсть так, мабуть)

B: *hai* (точно) *e tsukemasu tsukemasu* (що? їдять, їдять) [4, с. 84].

У прикладі (7) кілька разів співрозмовник повторює слово «hai», але жодного разу це слово не означало «так», не підтверджувало інформацію і не означало згоду. Після декількох «hai» (в значенні: «я вас уважно слухаю, продовжуйте»), співрозмовник висловлює свою незгоду з допомогою айдзуці «е»↑. Також «е»↑ може означати здивування чи нерозуміння почутого, але у цьому діалозі у співрозмовника немає проблем з розумінням інформації, також далі йде фраза *tsukemasu tsukemasu* (букв.: «додають, додають», але у контексті репліки ми перекладаємо, як «їдять, їдять»). Це твердження явним чином суперечить тому, що говорив А, що дозволяє віднести вживання айдзуці «е»↑ до типової ситуації незгоди. У цьому прикладі також є тригер – вираз *deshoo*, що означає невпевненість, сумнів мовця. Таким чином мовець немов залишає для співрозмовника простір для маневру (погодитися або заперечити) і В користується цією можливістю, відгукуючись якраз запереченням, але при цьому, завдяки айдзуці, навіть в ситуації незгоди, виникає важлива взаємодія між співрозмовниками.

(8) A: X (назва школи) *tte nanka ojoosan no imeeji ga arun dakedo*

A: (Я думав, всі дівчата зі школи X (назва школи) схожі на леді...)

B: *iyu iya zenzen minna namatte masu ne*

B: (ні-ні, там всі розмовляють на діалекті) [4, с. 85].

У прикладі (8) використовується фраза-відгук «*iyu iya*», що означає незгоду. Буквально «*iyu*» перекладається як «ні», але в ньому немає прямої і строгої відмови, як, наприклад, в слові «*ііе*». Також *iyu* можна використовувати для скромного прийняття компліменту. У цьому прикладі тригером є похвала, від якої, по етикетних нормам японського діалогу, слід відмовитися і висловити незгоду з компліментом. Для ситуації, коли один зі співрозмовників висловлює заперечення або не погоджується з почутим у нейтрально-ввічливому мовленні японці вживають: *so: desu ka* ↑ (он як?), *honto: desu ka* ↑ (це правда?), *chigaimasu yo* (Ви помиляєтесь, це не так), *ііе, chigaimasu* (ні, не так), *tondemonai desu* (це неймовірно!) тощо. Розмовній мові притаманні: *ee* ↑ (що?), *so*: ↑ (так?), *so: kana* (он як?!), *uso* ↓ (брехня!), *honto ni* ↑ (правда?), *iyu*: (та ні), *iyu iya* (ні-ні), *chigau yo* (помиляєшся!), *chigau chigau* (ні-ні), *so: ja nai yo* (це не так!), *so: ja nai, so ja nai* (не так, не так (ні-ні)) тощо. У випадку відмови від компліменту у нейтрально-ввічливому мовленні, зазвичай, фігурують: *іе іе* (ні-ні), *tondemonai desu* (пусте!), *ііе, zen zen mada desu* (та ні, ще зовсім ні...), *sonna koto wa arimasen* (це не так (цього не може бути), *sore hod demo arimasen* (не так, щоби...)). У розмовному мовленні вживаються: *uun* (ні), *iyu iya* (ні-ні), *tondemonai* (пусте!), *sonna koto nai yo* (та ні...), *zenzen dame* (зовсім ні (досл. Зовсім погано) тощо [2, с. 131].

Крім згоди, незгоди і нерозуміння, айдзуці також використовується для вираження різного роду емоцій. Наприклад, подиву, симпатії заздрості, зацікавленості, почуття полегшення і т.п.

Таким чином, айдзуці це комунікативна взаємодія, заснована на емоційному контакті мовців, їх взаємне уявлення про ввічливість і необхідність отримання підтримки в діалозі. Важливою складовою айдзуці є слово-тригер, за допомогою якого один співрозмовник сигналізує про необхідність отримання підтримки. Подальша класифікація та накочення прикладів вживання айдзуці, їх переклад українською мовою є предметом для подальших лінгвістичних і культурологічних досліджень.

Література:

1. Алпатов В.М. Этикет в диалоге / Владимир Михайлович Алпатов // Япония: язык и культура / В. М. Алпатов. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С.138-142.
2. Бондарчук Т. О. Особливості японської комунікативної поведінки: айдзуці та способи їх передачі українською мовою [Електронний ресурс] / Т. О. Бондарчук // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 3. – С. 129–134. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_3_23
3. Фисенко А.А. Особенности делового речевого этикета и нормы межличностных отношений в Японии [Електронний ресурс] / А.А.Фисенко // Азиатско-Тихоокеанский регион (Экономика. Политика. Право). – Владивосток, 2007. – № 2 (16). – С. 116–126. – Режим доступу : http://www.elibrary.ru/title_items.aspx?id=26645.
4. Chiemi Hanzawa Listening Behaviors in Japanese: aizuchi and head nod use by native speakers and second language learners [Electronic resource] / Chiemi Hanzawa. – Available at: <http://ir.uiowa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3464&context=etd>.